Monika PASTERNAK-MALICKA¹

AKTYWNOŚĆ NA RYNKU PRACY MŁODZIEŻY A KWALIFIKACJE ZAWODOWE I WYKSZTAŁCENIE ABSOLWENTÓW W WOJEWÓDZTWIE PODKAR- PACKIM

Niska aktywność zawodowa młodych osób i równocześnie towarzyszący jej wysoki poziom bezrobocia jest jednym z ważniejszych problemów społeczno-gospodarczych współczesnych krajów. Narastająca skala trudności młodych osób z wejściem na rynek pracy spowodowała, że Międzynarodowa Organizacja Pracy określiła ich mianem straconego pokolenia. Bezrobocie wśród osób z wyższym wykształceniem, dotyczące zwłaszcza absolwentów, potęguje problem na rynkach pracy, które wyraża ubytek kapitału ludzkiego i utratę możliwości wykorzystywania tego czynnika jako kluczowego dla rozwoju przedsiębiorstw, regionu czy kraju. Zmiany wprowadzone zgodnie ze strategią Bolońską silnie wyeksponowały związki edukacji z funkcjonowaniem rynku pracy, jednak niemal równocześnie wzrósł odsetek osób z wyższym wykształceniem, które nie mogą znaleźć zatrudnienia.

Cele publikacji to przedstawienie sytuacji młodzieży na rynku pracy w województwie podkarpackim, ze szczególnym uwzględnieniem osób z wyższym wykształceniem, a także prezentacja opinii respondentów na temat przygotowania zawodowego przez system edukacji na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych w styczniu 2014 r. W publikacji zaprezentowano pojęcie absolwenta w szerokim i wąskim znaczeniu oraz młodzieży. Następnie przedstawiono współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia oraz liczbę pracujących w zależności od poziomu wykształcenia na Podkarpaciu. W ostatniej części artykułu, w oparciu na badaniach empirycznych własnych oraz przeprowadzonych przez polskie ośrodki badawcze, wskazano opinię respondentów na temat przygotowania zawodowego oraz przyczyny braku zatrudnienia wśród młodych osób.

Słowa kluczowe: rynek pracy, młodzież, bezrobocie, wskaźnik zatrudnienia

1. WPROWADZENIE

Niepewna przyszłość i perspektywa korzystania z możliwości, jakie oferuje społeczeństwo konsumpcyjne, stała się zasadniczym motywem wysokich aspiracji edukacyjnych młodzieży. Zostały one zagospodarowane przez zmieniający się system oświaty średniego szczebla, a następnie uczelnie wyższe.

Zmiany, które zgodnie ze Strategią Bolońską² i preferowaną w jej ramach triadą (wiedza, umiejętności, kompetencje) zostały wprowadzone w procesie dydaktycznym w Europie i Polsce, silnie wyeksponowały związki edukacji z funkcjonowaniem rynku pracy. Świadectwem tego jest uruchomienie etapu kształcenia zawodowego (licencjackiego czy inżynierskiego), a w dalszej kolejności kształcenia magisterskiego – z założenia bardziej

¹ Dr Monika Pasternak-Malicka, Zakład Finansów i Bankowości, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, tel.: (17) 865 19 12, e-mail: malicka@prz.edu.pl

² Deklaracja Bolońska została podpisana 19 czerwca 1999 r. i stała się podstawą procesu bolońskiego mającego na celu konsolidację europejskiego szkolnictwa wyższego.

dojrzałego merytorycznie i analitycznie oraz doktoranckiego, zawierającego elementy poznawcze, naukowe. Reforma ta miała na celu lepsze, elastyczniejsze dostosowanie młodych ludzi do wymagań praktyki gospodarczej i zadań stawianych w jej ramach, a także do podniesienia umiejętności odnajdywania się na rynku pracy, w tym poszukiwania zatrudnienia czy umiejętnego zaprezentowania swoich możliwości.

Zmianom procesu kształcenia równocześnie towarzyszy narastający problem bezrobocia wśród młodych osób, coraz lepiej wykształconych, ale często niemogących zdobyć zatrudnienia. Pod koniec ubiegłego wieku wśród bezrobotnych najniższy odsetek stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, jednak problem braku pracy dotyczy w coraz większym zakresie także tej grupy. Obecnie nadal najwyższy odsetek bezrobotnych notuje się wśród osób bez przygotowania zawodowego i o najniższym poziomie wykształcenia, jednak stopa bezrobocia osób z wyższym wykształceniem wzrosła w 2013 r. do poziomu 12% w Polsce oraz 13% w województwie podkarpackim. Rozpoczęcie startu w dorosłe życie od bezczynności staje się coraz groźniejsze dla społeczeństw i powoduje szerokie spektrum negatywnych skutków.

Celami publikacji są przedstawienie sytuacji młodzieży na rynku pracy w województwie podkarpackim, ze szczególnym uwzględnieniem osób z wyższym wykształceniem, a także prezentacja opinii respondentów na temat przygotowania zawodowego przez system edukacji na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych w styczniu 2014 r.

Wyróżnienie młodzieży jako odrębnej kategorii społecznej wynika z tego, że młodość jest okresem wchodzenia w struktury rodzinne i zawodowe oraz włączania się w instytucje społeczne. W pierwszej części publikacji zaprezentowano pojęcie absolwenta w szerokim i wąskim znaczeniu oraz młodzieży prezentowanego w ujęciu różnych dyscyplin naukowych. Następnie przedstawiono współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia oraz liczbę pracujących w zależności od poziomu wykształcenia na Podkarpaciu. W ostatniej części artykułu, w oparciu na badaniach empirycznych własnych oraz przeprowadzonych przez polskie ośrodki badawcze wskazano opinię respondentów na temat przygotowania zawodowego oraz przyczyny braku zatrudnienia wśród młodych osób.

2. POJĘCIE ABSOLWENTA I MŁODZIEŻY NA RYNKU PRACY

Grupą społeczną szczególnego ryzyka na rynku pracy jest młodzież³, wśród nich natomiast absolwenci różnych typów szkół i poziomów kształcenia. Termin „absolwent” może być rozumiany w szerokim i wąskim znaczeniu⁴. W wąskim znaczeniu jest to osoba, która ukończyła szkołę w ciągu ostatniego roku, w szerszym – dla danej szkoły absolwentem jest każdy, kto ukończył edukację w tej placówce oświatowej, bez względu na to jak było to dawno. Według Głównego Urzędu Statystycznego absolwentem jest osoba, która ukończyła klasę programowo najwyższą w danym typie szkoły i otrzymała świadectwo ukończenia tej placówki. Absolwentem szkoły wyższej jest natomiast osoba, która otrzymała dyplom stwierdzający ukończenie studiów wyższych i uzyskała (po obronie pracy) tytuł magistra, inżyniera lub licencjata.

³ Termin „młodzież” czasami jest używany zamiennie z określeniem „młodzi ludzie”, a niekiedy wyróżnia się w zbiorowości ludzi młodych grupę najmłodszą do 18. roku (lub 24. roku) życia traktowaną jako młodzież.

⁴ J. Wójcik, *Badanie zawodowych losów absolwentów szkoły wyższej*, [w:] *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, red. U. Peruska, IPiSS, Warszawa 2001, s. 79.

Traktowanie młodzieży jako odrębnej kategorii badań pojawia się ze względu na jej specyficzny status społeczny wynikający z procesów wchodzenia w role zawodowe i ulokowania się na rynku pracy. Znajduje to wyraz w wielu analizach prowadzonych w obrębie różnych dyscyplin naukowych.

Pojęcie młodzieży nie jest jednoznacznie określone. Wielość stosowanych definicji dowodzi różnorodności podejść badawczych. W większości koncepcji zwraca się uwagę na szczególny wpływ czynników biologicznych, psychologicznych oraz społecznych (czynniki kulturowe). Na przykład w socjologii wskazuje się na kategorie wiekowe jako ważne kryteria podziału, ale opisuje się młodzież (młodość) poprzez wyodrębnienie stadiów rozwoju, etapów życia, statusu społecznego wynikającego z przejścia z etapu dzieciństwa do dorosłości⁵. Socjologowie odwołują się także do koncepcji pokolenia, podkreślając wspólnotę ludzi, którzy razem doświadczyli tych samych zdarzeń historycznych.

W klasycznej koncepcji fenomenologicznej Helmuta Schelskiego młodzież jest określeniem stanu przejściowego pomiędzy dwoma przeciwstawnymi biegunami: dzieciństwa i dorosłości, to przejście między grupami pierwotnymi i wtórnymi⁶. Podobnie Erik H. Erikson oraz Kurt Lewin zwracają uwagę na młodość jako fazę przejściową, ale już w podejściu jednostkowym. Według nich każdą jednostkę trzeba analizować indywidualnie, gdyż jej zachowanie zależy od struktury przestrzeni życiowej i otoczenia kulturowo-społecznego⁷. Frierich Tenbruck traktuje młodzież jako grupę społeczną, która może istnieć tylko dlatego, że jej członków łączy między innymi pewna wspólnota zachowań, wartości i świadomości⁸. W ujęciu antropologiczno-kulturowym Margaret Mead określa młodzież jako jednostki, które z racji wieku oraz otaczającej i odciskającej swoje piętno kultury dostosowują do niej swoje wartości i zachowania. Z kolei autorka zauważa, że młodość to także pewien sposób pojmowania swojej tożsamości⁹.

Według kategorii prawnej nie podjęto próby wyodrębnienia osobnej kategorii, jaką jest młodzież bądź ludzie młodzi. W naszym systemie prawnym nie ma jednolitego podziału wiekowego na młodzież i dorosłych. Kryterium to może się wiązać z uzyskaniem zdolności do czynności prawnych oraz odpowiedzialnością w zakresie prawa karnego. Osoby w wieku 13–18 lat mają tak zwaną ograniczoną zdolność do czynności prawnych.

W badaniach rynku pracy najczęściej stosowane są definicje oparte na kryterium wieku, jednak nie istnieją jednoznacznie określone przedziały wiekowe. Niekiedy podaje się dokładne przedziały odnoszące się do określonych faz życiowych człowieka, na przykład:

- według Mieczysława Kreutza młodość dotyczy okresu między 11. a 21. rokiem życia;
- według Stefana Baleya wiek dojrzewania mieści się w przedziale między 13. a 20. rokiem życia;
- zdaniem Marii Żebrowskiej wiek dorastania to czas między 12. i 18. rokiem życia.

⁵ *Spoločności lokalne wobec problemu bezrobocia młodzieży*, E. Giermanowska M. Raclaw-Markowska, ISP, Warszawa 2003, s. 33.

⁶ H. Schelski, *Die skeptische Generation. Eine Soziologie der Jugend*, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf/Köln 1957; http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_3_5_kersting.pdf.

⁷ E.H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Rebis, Poznań 1997, s. 272–274.

⁸ F.H. Tenbruck, *Jugend und Gesellschaft, Sociologische Perspektiven, Freiburg i.B., Rombach 1962*, [w:] H.M. Kriesie, *Socjologiczne teorie młodzieży. Wprowadzenie*, Impuls, Kraków 1996, s. 126–131.

⁹ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 1978, s. 25–147.

Ponieważ ustalenia te są arbitralne, a rozwój człowieka przebiega bardziej płynnie niż skokowo, większość ekspertów z dziedziny psychologii i socjologii podchodzi sceptycznie do takiej klasyfikacji¹⁰.

W wydzieleniu przedziałów wiekowych przydatne jest uwzględnienie aspektu społecznego i ekonomicznego, kiedy wyróżnia się młodzież jako kategorię kształcenia (przechodzącą jeszcze proces edukacji) oraz kategorię zatrudnienia (młodzież pracująca)¹¹. Młodzież jako kategoria kształcenia to grupa osób w wieku 15–24 lata ucząca się w szkołach ponadpodstawowych i wyższych, natomiast w kategorii zatrudnienia – to osoby także w przedziale wiekowym 15–24, ale będące w zasobach siły roboczej – tworzą go pracujący i bezrobotni aktywnie poszukujący pracy.

W Polsce młodzież w ujęciu demograficznym to grupa osób w wieku 15–24 lata, w którym dolną granicę wyznacza wiek właściwy dla ukończenia szkoły gimnazjalnej i minimalny wiek zatrudniania – 15 lat. Górną natomiast wyznacza wiek ukończenia szkoły wyższej i zamykający okres eksploracji naukowej – często to 24 lata.

Ze względu na wydłużanie się okresu kształcenia i późniejsze wchodzenie na rynek pracy wydłuża się górna granica określająca osoby młode. W badaniach aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) zbiorowość osób młodych określona jest jako ludność w wieku 15–34 lat. Grupa ta jest zróżnicowana pod względem wieku, poziomu dotychczasowego wykształcenia czy też kontynuowanej nauki. Z kolei za absolwenta w BAEL uznaje się osoby w wieku 15–30 lat, które ukończyły edukację w okresie ostatnich 12 miesięcy przed tygodniem, w którym nastąpiło badanie, i nie kontynuują nauki¹².

Przyjęcie jednolitego kryterium demograficznego, opartego na kategorii wieku, w celu wyodrębnienia grupy młodych stosowane jest także w statystyce międzynarodowej. Według standardów zalecanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych do młodzieży zalicza się osoby w wieku 15–24 lat. Podobnie w publikacjach Eurostatu przyjmuje się, że kategorie młodych tworzą osoby w przedziale wiekowym od 15 lat, ale które nie ukończyły 25. roku życia.

W polityce i programach rynku pracy także można zauważyć coraz powszechniejsze wydłużanie górnej granicy wieku kończącego okres młodości powyżej 24 lat. Z kolei następuje wyodrębnianie podgrup w ramach przyjętego przedziału wiekowego. W wielu państwach przyjęte kategorie wiekowe różnią się w zależności od czynników kulturowych, instytucjonalnych i uwarunkowań politycznych. W Wielkiej Brytanii termin „młodzież” obejmuje osoby w wieku 18–24 lat, ale też proponuje się wydzielenie grupy w wieku 16–17 lat. Z kolei we Włoszech wyróżnia się grupę osób w wieku 14–29 lat na północy oraz 14–32 lat na południu.

3. AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA MŁODYCH LUDZI W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM

W badaniach rynku pracy realizowanych przez statystykę publiczną przyjmuje się, że ludność aktywna zawodowo obejmuje zarówno osoby już pracujące, jak i osoby poszukujące aktywnie pracy za pośrednictwem powołanych do tego celu instytucji lub poza nimi,

¹⁰ M. Kozakiewicz, *Młodzież – teorie młodzieży*, [w:] *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 224–255.

¹¹ K. Młonek, *Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1999, s. 15.

¹² *Bezrobocie rejestrowane 2010*, GUS, Warszawa 2011.

czyli bezrobotnych¹³. W węższym ujęciu aktywność zawodowa oznacza udział w procesie produkcji społecznej, wykonywanie pracy, za którą należy się wynagrodzenie.¹⁴

W pierwszym kwartale 2014 r. w województwie podkarpackim największą grupę wśród bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25–34 lat. Ich odsetek w ogólnej liczbie bezrobotnych w marcu 2014 r. wyniósł 30,8%. Osoby najmłodsze (18–34 lat) stanowiły 19,9% bezrobotnych¹⁵. Najwyższy odsetek wśród bezrobotnych stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 30,6%, osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym wynosiły 24,9%, a gimnazjalnym i niższym – 20,9%. Udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym był niski w odniesieniu do poprzednio wymienionych grup – wynosił jedynie 13,3%.

Rysunek 1. Współczynnik aktywności zawodowej w województwie podkarpackim w latach 2001–2013 młodych osób na tle ogółu populacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rachunki narodowe wg sektorów i podsektorów*, GUS z lat 2002–2013; *Roczniki statystyczne*, US z lat 2002–2014; *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim*, opracowania US w Rzeszowie z lat 2002–2014.

Na rysunku 1 zilustrowano współczynnik aktywności zawodowej młodzieży w województwie podkarpackim w latach 2001–2013. Najniższą aktywnością charakteryzują się osoby najmłodsze, które nie ukończyły jeszcze 25. roku życia. Powodem bierności zawodowej w grupie wiekowej 15–19 lat jest zdecydowanie nauka i uzupełnianie kwalifikacji, w grupie 20–24 lat powodem braku aktywności na rynku pracy dla 3,2% osób w tej kategorii wiekowej jest także choroba lub niepełnosprawność¹⁶.

Ważną cechą obrazującą zróżnicowanie ludności aktywnej zawodowo jest poziom wykształcenia. Prawie połowa aktywnych zawodowo posiadała wykształcenie co najmniej średnie. Wykształceniem zasadniczym zawodowym legitymowało się 29,5% aktywnych zawodowo, a gimnazjalnym i niższym – 9,7%. Wysoki udział w zasobach pracy przypadł osobom z wykształceniem średnim (zawodowym, ogólnokształcącym) i policealnym – wynosił on 37,6%, a osoby z wykształceniem wyższym stanowiły 23,1%.

¹³ *Zasady metodyczne statystyki rynku pracy i wynagrodzeń*, GUS, Warszawa 2008, s. 20.

¹⁴ *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1995, s. 81.

¹⁵ *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego w marcu 2014 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014/3, 29 kwietnia 2014, s. 8.

¹⁶ *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014, s. 207.

Rysunek 2. Wskaźnik zatrudnienia w województwie podkarpackim w latach 2001–2013 młodych osób na tle ogółu populacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rachunki narodowe wg sektorów i podsektorów*, GUS z lat 2002–2013; *Roczniki statystyczne*, US z lat 2002–2014; *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim*, Opracowania US w Rzeszowie z lat 2002–2014.

Na rysunku 2 przedstawiono poziom zatrudnienia młodych osób na Podkarpaciu w latach 2001–2013. Na obszarze tym osoby z najniższej kategorii wiekowej pracowały najrzadziej – wskaźnik wahał się w przedziale od 15,3% w 2002 r. do 23,6% w 2008. W grupie wiekowej 25–34 lat poziom zatrudnienia był średnio trzykrotnie wyższy i wyniósł 64,3% w 2001 r. oraz 70,7% w 2013.

Czynnikiem wpływającym na stopień zaangażowania zawodowego i pozycje osób na rynku pracy jest poziom uzyskanego wykształcenia. Najliczniejszą grupę wśród pracujących w województwie podkarpackim stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (29,1%), a następnie policealnym i średnim zawodowym (26,9%). W kraju wskaźniki te były niższe i kształtowały się odpowiednio: 26,4% i 26,0%.

W tabeli 1 ukazano liczbę bezrobotnych osób w wieku 15–34 lat w województwie podkarpackim w zależności od poziomu wykształcenia. W najniższej kategorii wiekowej poziom bezrobocia rejestrowanego nie przekracza 3 punktów procentowych, ze względu na kontynuację nauki na poziomie średnim. Wśród osób w wieku 20–24 lat najliczniejszą grupę bezrobotnych stanowiły osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (42,3%). Młodzież w wykształceniu wyższym najliczniej zasilala szeregi osób niemających pracy w kategorii wiekowej 25–29 lat oraz starszej – odpowiednio odsetek ten wynosił 45,7% oraz 16,1%.

Tabela 1. Bezrobotni według poziomu wykształcenia i wieku w województwie podkarpackim

Wyszczególnienie (lata)	Ogółem	W tym poziom wykształcenia				
		Wyższe	Policealne i średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Podstawowe
Ogółem	129 112	19 445	34 476	18 581	41 236	15 213
15–19	3731	–	291	978	1430	1026
20–24	29 678	4242	10 093	7862	4847	2612
25–29	24 499	8893	6796	2934	4350	1530
30–34	15 373	3133	4109	1753	4982	1392
Struktura procentowa (%)						
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
15–19	2,89	–	0,84	5,26	3,47	6,74
20–24	22,99	21,82	29,28	42,31	11,75	17,17
25–29	18,97	45,73	19,71	15,79	10,55	10,06
30–34	11,91	16,11	11,92	9,43	12,08	9,15

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014, s. 183.

Tabela 2. Pracujący według poziomu wykształcenia i wieku w województwo podkarpackim

Wyszczególnienie (lata)	Ogółem	W tym poziom wykształcenia					
		Wyższe	Policealne	Średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Podstawowe
Ogółem	782 466	190 753	25 675	18 5073	78 891	227 985	72 641
15–19	7370	–	34	246	1336	1593	4157
20–24	59 801	9031	2052	19 777	15 570	10 079	3253
25–29	103 904	44 941	3446	26 800	11 510	14 600	2527
30–34	106 369	40 528	3091	24 795	9393	24 495	3926
Struktura procentowa (%)							
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
15–19	0,94	–	0,13	0,13	1,69	0,70	5,72
20–24	7,64	4,73	7,99	10,69	19,74	4,42	4,48
25–29	13,28	23,56	13,42	14,48	14,59	6,40	3,48
30–34	13,59	21,25	12,04	13,40	11,91	10,74	5,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014, s. 177.

Istotny wpływ na strukturę bezrobocia młodych osób ma wzrost zainteresowania młodzieży kontynuacją nauki. Nadal wysoka liczba młodych ludzi podejmuje studia wyższe, a więc wzrasta odsetek osób legitymujących się dyplomami uczelni wyższych. Tym samym również z roku na rok w strukturze bezrobotnych wzrasta odsetek osób z wykształceniem wyższym. Ukończenie szkoły wyższej nie chroni jednak od bezrobocia, ale można przypuszczać, że wykształcenie wyższe warunkuje zdecydowanie lepszą sytuację młodych ludzi na rynku pracy. Świadczą o tym dane przedstawione w tabeli 2, w której za-

prezentowano faktyczne zaangażowanie ludzi młodych na rynku pracy. W obu kategoriach wiekowych powyżej 25 lat osoby z wyższym wykształceniem stanowiły największy odsetek osób pracujących (23,6% oraz 21,3%).

Do najmłodszej kategorii wiekowej 15–19 lat należą osoby wkraczające po raz pierwszy na rynek pracy – są to zarówno osoby kończące edukację w szkole zasadniczej zawodowej lub średniej, jak i te, które kontynuują naukę i podejmują aktywność zawodową. Kolejne grupy wiekowe tworzą osoby wchodzące na rynek pracy po ukończeniu wyższych etapów edukacji, przy czym w najstarszej zdecydowanie przeważają osoby, które formalny okres edukacji mają już za sobą. Nie jest zatem zaskakujące, że liczba pracujących rośnie z wiekiem – w miarę przechodzenia do starszych grup pracę podejmuje coraz liczniejsze grono młodych ludzi, a ponieważ rośnie udział osób legitymujących się dyplomem uczelni wyższej, zatem być może ten fakt wpływa na większy udział osób z wyższym wykształceniem w strukturze pracującej młodzieży.

Często wskazuje się, że obecnie na rynku pracy ceni się najbardziej zaradność, umiejętności, kompetencje, które wymagają wieloletniego przygotowania i ustawicznego kształcenia. Równocześnie zwraca się uwagę, że tylko nieliczni absolwenci znajdują pracę w swoim zawodzie, gdyż brak doświadczenia, niewielkie umiejętności praktyczne i zbyt ogólna wiedza to główne powody, dla których niewielu pracodawców decyduje się na zatrudnienie absolwentów. Według badań CBOS-u ponad 80% osób biorących udział w badaniu twierdziła, że na lokalnych rynkach pracy młodzi ludzie kończący szkołę lub studia mają problemy ze znalezieniem zatrudnienia¹⁷.

W tej części publikacji opinię na temat przygotowania do pracy zawodowej analizuje się na podstawie wyników własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród gospodarstw domowych z terenu województwa podkarpackiego. Badania przeprowadzono w styczniu 2014 roku wśród 857 gospodarstw domowych¹⁸.

W tabeli 3 przedstawiono ocenę przygotowania zawodowego przez system edukacji w zależności od wieku, płci, wykształcenia osoby biorącej udział w badaniu, a także od miejsca zamieszkania. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni nie byli zdecydowani co do efektywności kształcenia – najczęściej odpowiedzi uzyskały warianty „raczej nie” oraz „raczej tak”. Wiek oraz miejsce zamieszkania także nie różnicują struktury odpowiedzi respondentów. Wśród najmłodszych uczestników badania, w wieku do 25. roku życia, co czwarta osoba była zdania, że szkoła raczej przygotowuje do aktywności zawodowej, a jedynie 10 osób było o tym przekonanych. W starszej kategorii wiekowej, a więc wśród osób, które zaczynają swoją ścieżkę kariery zawodowej, ale którym równocześnie najtrudniej znaleźć pracę zgodnie z kierunkiem i poziomem wykształcenia, przeważały wypowiedzi świadczące o słabym przygotowaniu zawodowym przez system edukacji (82 osoby wskazały, że szkoła raczej nie przygotowuje do pracy, a 38 było o tym przekonanych).

¹⁷ *Opinie o sytuacji na rynku pracy i zagrożeniu bezrobociem ludzi młodych*, Komunikat z badań, CBOS, BS/171/2009, s. 8–10.

¹⁸ Są to wyniki cząstkowe cyklu badań własnych prowadzonych w latach 2007–2014 na celowej próbie gospodarstw domowych województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do osób powyżej 20. roku życia o zróżnicowanym poziomie dochodów, wykształcenia oraz w różnych kategoriach wiekowych. W styczniu 2014 r. w badaniu brało udział 197 osób w wieku 25 lat, 176 osób w wieku 26–35 lat, 221 osób w wieku 36–50 lat, 149 osób w wieku 51–60 lat oraz 114 osób w wieku powyżej 60 lat. W badanej populacji wyższe wykształcenie posiadało 27,7% ankietowanych, 44,5% – średnie i pomaturalne, zasadnicze oraz zawodowe – 19,8%, natomiast wykształcenie podstawowe – 7,2% badanej populacji.

Tabela 3. Wiek, płeć i poziom wykształcenia a opinia o przygotowaniu do pracy zawodowej przez system edukacji

	Czy szkoła/studia przygotowują odpowiednio do pracy zawodowej? (liczba osób)					Razem
	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	
PLEĆ						
Kobieta	19	108	163	87	57	434
Mężczyzna	18	95	170	78	42	403
WIEK						
< 25 lat	10	49	75	46	17	197
26–35 lat	4	30	82	38	22	176
36–50 lat	5	62	92	34	28	221
51–60 lat	14	43	56	29	7	149
> 60 lat	7	22	38	22	25	114
WYKSZTAŁCENIE						
Podstawowe	8	13	25	10	6	62
Zasadnicze zawodowe	8	38	60	46	18	170
Średnie i pomatur.	20	108	142	63	48	381
Wyższe	4	47	115	48	23	237
Miejsce zamieszkania						
Miasto < 50 tys.	8	48	64	42	33	195
Miasto 50–100 tys.	3	15	34	15	5	72
Miasto > 100 tys.	3	28	54	17	5	107
Wieś	26	115	184	93	53	471
Razem (liczba osób)	40	206	343	169	99	857

* Pominięto ankiety z brakiem wskazań w danym pytaniu przez respondenta.

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych gospodarstw domowych w 2014 r.

Znamienne jest, że jedynie cztery osoby z wyższym wykształceniem uważały, że studia przygotowały je do zajmowanego stanowiska. Badania ogólnopolskie CBOS wskazują na podobne opinie wśród całej populacji Polski. Prawie połowa ankietowanych podziela zdanie, że wiedza, którą świeżo upieczeni absolwenci wnoszą ze szkoły czy uczelni, nie przystaje do potrzeb rynkowych¹⁹. Także w raporcie *Młodzi 2011* opinie młodzieży w tej kwestii są surowe i blisko połowa osób była zdania, że absolwenci studiów wyższych są źle przygotowani do przyszłych obowiązków zawodowych²⁰.

W ramach badań własnych zapytano, dlaczego młodzi ludzie mają problemy ze znalezieniem zatrudnienia (tab. 4). Struktura odpowiedzi wskazuje, że najważniejszą przyczyną jest trudna sytuacja na rynku pracy, a więc jej brak dla każdej grupy wiekowej bez względu na poziom wykształcenia i umiejętności zawodowe. Na brak kwalifikacji jako przyczynę bezrobocia wskazywało jedynie 7,4% respondentów.

¹⁹ *Opinie o sytuacji na rynku pracy...*, s. 8.

²⁰ *Młodzi 2011*, red. M. Boni, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 136–137.

Tabela 4. Struktura odpowiedzi na pytanie: Co powoduje Pana (Pani) zdaniem, że młodzi ludzie nie mają pracy?

Opinia	Liczba osób	Wskazania (%)
Brak pracy (brak miejsc, zakładów, mały rynek pracy itp.)	365	42,6
Zła polityka rządu	232	27,1
Niechęć do podejmowania pracy	44	5,1
Brak kwalifikacji	63	7,4
Zbyt duże oczekiwania w stosunku do wynagrodzenia	41	4,8
Zbyt duże wymagani pracodawców	49	5,7
Złe warunki zatrudnienia	59	6,9
Brak odpowiedzi	4	0,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych gospodarstw domowych w 2014 r.

Podobnie z analiz przeprowadzonych na podstawie diagnozy społecznej z 2013 r. wynika, że w ocenie respondentów niedostosowanie kwalifikacji do wymagań pracodawcy ma generalnie niewielkie znaczenie jako przyczyna pozostawania bez pracy²¹. Przyczyny te determinują faza przebiegu życia danej osoby, a także wiek (wśród osób poniżej 24 lat brak kwalifikacji silnie determinował aktywność na rynku pracy). Równocześnie wyniki z czterech porównywalnych okresów wskazują, że grupa wiekowa 25–29 lat najczęściej uzupełnia i podnosi swoje kwalifikacje zawodowe.

Raport z badania pilotażowego przeprowadzonego na Warmii i Mazurach pozwolił z kolei na zdiagnozowanie pięciu czynników utrudniających zatrudnienie młodych osób²². Są to przyczyny personalne wynikające z uwarunkowań psychologicznych (czyli lęki, pasywna postawa, brak zainteresowania), czynniki związane z rynkiem pracy, czyli dostępność ofert pracy, umiejętności zawodowe, czynniki ekonomiczne, społeczno-gospodarcze oraz informacyjne, czyli wiedza o istniejących możliwościach wsparcia. Jednak również w tym badaniu większość młodych osób zwracała uwagę na problem pracy niezgodnej z kwalifikacjami oraz brak ofert pracy zgodnych z wyuczonym zawodem. Z kolei raport z badań lubelskiego rynku pracy dowodzi, że młodzież, mimo złej opinii na temat sytuacji na rynku pracy, względnie dobrze ocenia swoje szanse na znalezienie zatrudnienia zgodnego z wykształceniem i kwalifikacjami²³. Podobnie większość studentów jest zdania, że istnieje zapotrzebowanie na specjalistów po studiach, na które uczęszczają. Wyjątek stanowili studenci kierunków humanistycznych, którzy uważali, że uczelnie dobrze przygotowują ich do wykonywania zawodu, jednakże byli świadomi tego, że nie ma dużego zapotrzebowania na specjalistów z ich dziedziny.

Rozważania zamieszczone w raporcie *Kapitał Ludzki* Polskiej Agencji Rozwoju Regionalnego wyraźnie wskazują na zdecydowanie lepszy start zawodowy absolwentów uczelni wyższych w porównaniu z absolwentami szkół niższego szczebla (wykształcenie ogólne – 60% pracujących, 16% bezrobotnych; wykształcenie wyższe – magister inżynier

²¹ *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, „Contemporary Economics, Quarterly of University of Finance and Management in Warsaw”, 2013/7, s. 140–145.

²² *Bariera zatrudnialności osób młodych na Warmii i Mazurach*, Raport z badania pilotażowego, Wojewódzki Urząd Pracy, Olsztyn 2013, s. 60–69.

²³ *Perspektywy ludzi młodych na rynku pracy*, Raport końcowy, Lublin 2011, s. 55–56.

– 85% pracujących i 4,6% bezrobotnych). Im niższy poziom wykształcenia, tym sytuacja rynkowa młodych ludzi jest gorsza – w najtrudniejszej sytuacji są absolwenci po zasadniczych szkołach zawodowych, w lepszej – absolwenci techników. Jeszcze pewniejszym gwarantem zatrudnienia jest zdobycie tytułu inżyniera lub licencjata, najlepszą natomiast sytuację zawodową zapewnia ukończenie studiów drugiego stopnia – zarówno inżynierskich, jak i nieinżynierskich²⁴.

4. PODSUMOWANIE

Młodzi ludzie poszukujący pracy napotykają wiele barier związanych z brakiem doświadczenia, umiejętności, wiedzy, oczekiwaniami i wymaganiami pracodawców oraz ograniczeniami wewnętrznymi (niska samoocena, bierność, mała mobilność, niechęć do brania odpowiedzialności za efekty swojej pracy). W związku z nadpodażą młodzieży poszukującej pracy obserwowane jest także zjawisko zatrudniania osób z wyższymi kwalifikacjami, niż wymagałby tego zakres obowiązków zawodowych. Pracodawcy mając do wyboru kilkunastu kandydatów do pracy wybierają tych z wykształceniem wyższym. Dodatkowo, znając realia rynku pracy, oferują im możliwie najniższe wynagrodzenie. Równocześnie problemem staje się rosnące bezrobocie wśród młodzieży – także tej z wykształceniem wyższym. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań wskazuje, że w województwie podkarpackim młodzi ludzie w wieku 25–29 oraz 30–34 legitymujący się dyplomem uczelni wyższej są grupą najliczniej zasilającą rynek pracy, a wyższe wykształcenie nie chroni ich przed zjawiskiem bezrobocia.

W publikacji starano się wskazać na sytuację i aktywność na rynku pracy młodych osób w województwie podkarpackim w zależności od uzyskanego poziomu wykształcenia, a także przedstawić opinię mieszkańców Podkarpacia na temat przygotowania zawodowego przez system edukacji. W oparciu na opiniach respondentów trudno wskazać jednoznaczną ocenę poziomu kształcenia i przygotowania do pracy zawodowej, gdyż zdania są podzielone. Najczęściej dominują odpowiedzi „raczej tak” i „raczej nie”, choć osób skłaniających się do opinii o braku przygotowania przez system edukacji jest zdecydowanie więcej. Równocześnie wśród przyczyn braku pracy dla młodzieży niemal połowa osób biorących udział w badaniu wskazała brak miejsc pracy w regionie, a co czwarty ankietowany zwracał uwagę na złą politykę rządu. W tym pytaniu brak kwalifikacji wskazało jedynie przez 7% osób, co świadczyć może, że czynnik ten nie jest pierwszoplanową przyczyną braku pracy wśród absolwentów.

Problemem młodych ludzi często są, oprócz braku miejsc pracy i charakteru pracy niezgodnej z uzyskanym wykształceniem, rozbudzone aspiracje przejawiające się równocześnie w małej aktywności na rynku pracy bądź niedostrzeganiu konieczności etapowania kariery i rozwoju zawodowego. Młodym ludziom brakuje także często umiejętności szukania pracy, poruszania się w świecie instytucji społecznych oraz właściwości psychologicznych pozwalających na radzenie sobie na rynku pracy.

Często czynnikiem decydującym o zatrudnieniu przez potencjalnego pracodawcę jest poziom wykształcenia, ale również posiadane kwalifikacje. Pracodawcy preferują osoby młode i posiadające doświadczenie, co często jest nierealne. Jednak zaletą ludzi młodych mających wysokie wykształcenie jest łatwość przystosowania się do zmian w środowisku

²⁴ *Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce*, red. J. Górniak, Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013, s. 106–138.

pracy. Wydaje się, że młodzież powinna się starać zdobywać jak najwięcej doświadczenia w trakcie procesu kształcenia, aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom pracodawców. Wówczas osoby te – oprócz nabytej na studiach wiedzy i umiejętności pracy w grupie – zdobędą także niezbędne umiejętności praktyczne pozwalające im na pozyskanie zatrudnienia możliwie najbardziej zgodnego z ich wykształceniem.

LITERATURA

- [1] *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014.
- [2] *Bariera zatrudnialności osób młodych na Warmii i Mazurach*, Raport z badania pilotażowego, Wojewódzki Urząd Pracy, Olsztyn 2013.
- [3] *Bezrobocie rejestrowane 2010*, GUS, Warszawa 2011.
- [4] *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, "Contemporary Economics, Quartely of University of Finance and Management in Warsaw" 2013/7.
- [5] Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Rebis, Poznań 1997.
- [6] *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego w marcu 2014 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie 2014/3, Rzeszów, 29 kwietnia 2014.
- [7] Kozakiewicz M., *Młodzież – teorie młodzieży*, [w:] *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.
- [8] Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 1978.
- [9] Młonek K., *Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1999.
- [10] *Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce*, red. J. Górniak, Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013.
- [11] *Młodzi 2011*, red. M. Boni, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- [12] *Opinie o sytuacji na rynku pracy i zagrożeniu bezrobociem ludzi młodych*, Komunikat z badań, CBOS, BS/171/2009.
- [13] *Perspektywy ludzi młodych na rynku pracy*, Raport końcowy, Lublin 2011.
- [14] Schelski H., *Die skeptische Generation. Eine Soziologie der Jugend*, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf/Köln 1957; http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_3_5_kersting.pdf.
- [15] *Społeczności lokalne wobec problemu bezrobocia młodzieży*, red. E. Giermanowska M. Raław-Markowska, ISP, Warszawa 2003.
- [16] Tenbruck F.H., *Jugend und Gesellschaft, Sociologische Perspektiven*, Freiburg i.B., Rombach 1962, [w:] H.M. Kriese, *Socjologiczne teorie młodzieży. Wprowadzenie*, Impuls, Kraków 1996.
- [17] Wójcik J., *Badanie zawodowych losów absolwentów szkoły wyższej*, [w:] *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, red. U. Peruszk, IPiSS, Warszawa 2001.
- [18] *Zasady metodyczne statystyki rynku pracy i wynagrodzeń*, GUS, Warszawa 2008.

ACTIVITY IN THE LABOUR MARKET OF YOUNG PEOPLE VS. THEIR PROFESSIONAL QUALIFICATIONS AND EDUCATION IN THE PROVINCE OF PODKARPACIE

Increasing the scale of difficulties for young people in entering the labor market caused that the International Labour Organisation has identified them as a lost generation. Unemployment among people with higher education in particular of graduates intensifies the problem of unemployment, which leads to the loss of human capital and their usefulness as a key factor for business, region and country development. Changes made in accordance with the strategy of the Bologna education unions strongly exposed by the functioning of the labor market, but almost at the same time, the percentage of graduates who can't find employment.

The aim of the publication is to present the situation of youth on the labor market, focusing on those with higher education, as well as the presentation of the respondents' opinion regarding the education system based on the self conducted survey in January 2014. The first part of the article presents the concept of a graduate in the broad and narrow sense of the term and adolescents presented in terms of various disciplines. Next the activity rate and the employment rate and the number of workers, depending on the level of education are discussed. In the last part of the article, based on empirical research conducted by the author and Polish research centers the opinion of respondents on occupational training and the reasons for the lack of employment among young people were indicated.

Keywords: youth, unemployment, unemployment rates, job market

DOI: 10.7862/rz.2014.mmr.9

Tekst złożono w redakcji: kwiecień 2014

Przyjęto do druku: maj 2014